

Asia: VN/24649/2023

Arviomuistio ositusvaateen vanhentumisesta

Sääntelyn tarpeellisuus

Hovioikeus kannattaa arviomuistion ehdotusta ositusvaateen vanhentumisen säätämisestä avioliittolailla.

Voimassa olevat avioliittolain säädökset on säädetty aikana, jolloin avioeroja oli lukumäärällisesti hyvin vähän eikä ositukseen liittyviä ongelmia siten juurikaan ollut. Nykyään tilanne on toinen ja osituksen lykkääntyminen tai sen toimittamatta jättäminen ovat omiaan aiheuttamaan erilaisia arviomuistiossa mainittuja ongelmia. Merkityksellisen ja arvoltaan vähäistä suuremman omaisuuden osalta ositus tulee tosin useimmiten toimitetuksi ajallaan. Vallitseva oikeustila on erityisesti passiivisen luopumisen kriteerien osalta epäselvä ja täsmentymätön. Ositusvaateen vanhentumista koskevat väitteet ratkaistaan pääasiassa toimitusosituksessa pesänjakajien toimesta ja yhä harvemmin aviovarallisuutta koskevia riitoja saatetaan ylimpien tuomioistuinten ratkaistaviksi. Siten lainkäytön yhtenäisyys ja oikeusvarmuus puoltavat nimenomaista ositusvaateen vanhentumissäännöstä.

Ositusvaateen elementit ja sääntelytarpeen sisällöllinen rajaaminen

Arviomuistiossa on nostettu perustellusti ja asianmukaisesti esiin, että ositusvaateesta on tunnistettavissa ja erotettavissa erilaisia elementtejä, kuten oikeus vaatia pesänjakajan määräämistä, omaisuuden erottelua, yhteisomistussuhteiden purkamista ja avio-oikeuden eli tasinko-oikeuden toteuttamista. Arviomuistiossa on ehdotettu, että ositusvaateen vanhentumista koskeva sääntely rajattaisiin vain avio-oikeuden eli tasinko-oikeuden toteuttamiseen osituksessa. Käytettäväksi termiksi on siten valittu avio-oikeuden vanhentuminen ositusvaateen vanhentumisen asemesta.

Hovioikeus katsoo, että erityisesti omaisuuden erottelua koskevan vaatimuksen vanhentumista puoltanevat sinänsä samat syyt kuin avio-oikeuden vanhentumista. Muistiossa todetusti pitkään jatkuneessa parisuhteessa omaisuuden omistussuhteet ovat saattaneet sekoittua ja etenkin irtaimen omaisuuden omistussuhteista voi olla vaikea löytää selkeää näyttöä. Yhä vaikeampaa se on, mikäli erotteluvaatimus esitetään pitkän ajan kuluttua parisuhteen päättymisestä. Myös avio-oikeuden osittain tai täysin poissulkevan avioehdon tehneillä puolisoilla tulisi olla oikeus saada puolisoiden väliset omistussuhteet selvitettyä ja vahvistettua kaikilta osin mahdollisimman pian avioeron jälkeen.

sekä luottaa siihen, ettei omaisuuteen kohdistuvia vaatimuksia voi enää kohtuuttoman pitkän ajan kuluttua esittää. Sääntelyn yhdenmukaisuus ja oikeustilan selkeys puhuvat myös jossain määrin sen puolesta, että oikeus vaatia omaisuuden erottelua voisi vanhentua. On huomattava, että esimerkiksi Ruotsin avoliittolaissa avopuolisoiden omaisuuden erottelusta avoliiton jälkeen on säädetty erikseen ja määräaika niin sanotun avoliitto-omaisuuden jakamista koskevan vaatimuksen esittämiselle on hyvin lyhyt.

Toisaalta omaisuuden erottelussa on kysymys muistiossa todetuin tavoin oikeudesta saada oma omaisuus palautetuksi tai erotetuksi yhdessä omistetusta omaisuudesta. Arvioinnissa on siten otettava huomioon perusoikeutena turvattu omaisuuden suoja ja se, ettei omistusoikeus vanhene, mitkä seikat puoltavat sitä, ettei oikeus vaatia omaisuuden erottelua tai yhteisomistussuhteen purkamista osituksessa vanhentuksi. Ongelmallisimpia lienevät tilanteet, joissa puoliset omistavat yhdessä taloudellisesti arvokasta ja hankalasti jaettavaa osin tai kokonaan avio-oikeuden ulkopuolista omaisuutta, kuten yhteisenä kotina käytetyn kiinteistön. Se, että vaatimus yhteisomistussuhteen purkamisesta on jäänyt syystä tai toisesta tekemättä vanhentumisajan kuluessa, ei voine tarkoittaa sitä, että omaisuutta siirtyisi toiselle puolisolle tai että osuutta omaisuudesta ei olisi mahdollista saada erotetuksi. Puolisoilla tulisi joka tapauksessa olla oikeus hakea yhteisomistussuhteen purkamista eräistä yhteisomistussuhteista annetun lain mukaisessa menettelyssä.

Sääntelyä puoltavat näkökohdat huomioon ottaen hovioikeus katsoo, että jatkovalmistelussa voisi olla hyvä pohtia vielä perusteellisemmin, olisiko ositusvaateen vanhentumista koskevaa sääntelyä mahdollista ja tarpeellista ulottaa (joltain osin) omaisuuden erottelua ja yhteisomistuksen purkamista koskeviin vaatimuksiin osituksessa.

Vanhentumista koskeva sääntely ei joka tapauksessa voine estää puolison oikeutta hakea pesänjakajan määräämistä ottaen huomioon, että vanhentumisväitteen ratkaiseminen kuuluu oikeuskäytännön ja myös arviomuistiossa esitetyn mukaisesti ensi vaiheessa pesänjakajalle. Ehdotetun sääntelyn mukaan puoliset voisivat sopia vanhentumisajasta toisin ja myös tällaisen sopimuksen pätevyys voi olla tarpeen saattaa pesänjakajan ratkaistavaksi.

Ehdotus avio-oikeuden vanhentumista koskevien oikeusvaikutusten ulottamisesta vallinnanrajoituksia koskevaan sääntelyyn on perusteltu.

Vanhentumisaika ja sen alkaminen avioero-osituksissa

Hovioikeus pitää ehdotettua 10 vuoden vanhentumisaikaa perusteltuna arviomuistiossa esitetyn perustein.

Ehdotuksen mukaan vanhentumisaika alkaisi avioeron tai avioliiton kumoamista koskevan tuomion päätöspäivämäärästä. Hovioikeus katsoo, että vanhentumisaika voisi olla perusteltua säätää alkamaan joko avioeron vireilletulosta tai avioeroa (tai avioliiton kumoamista) koskevan tuomion lainvoimaiseksi tulosta. Arviomuistion mukaan väestötietojärjestelmään merkitään avioeron päivämääräksi avioerotuomion antopäivä eikä päivämäärää, jolloin tuomio on tullut lainvoimaiseksi. Tähän nähden ja ottaen huomioon, että avioeroa koskeviin tuomioihin haetaan melko harvoin muutosta ja vielä harvemmin valitukset menestyvät, hovioikeus pitää kuitenkin muistiossa ehdotettua alkamisajankohtaa käytännön näkökulmasta hyväksyttävänä.

Avio-oikeuden vanhentuminen jäämistöosituksissa

Hovioikeus kannattaa arviomuistion ehdotusta siitä, että avio-oikeus voisi vanhentua 10 vuodessa myös silloin, kun ositusperusteena olisi puolison kuolema. Avio-oikeuden vanhentumista jäämistöosituksessa puoltavat vastaavat syyt kuin avioero-osituksessa. Peräkkäiset kuolinpesät, joissa ositukset ovat jääneet toimittamatta ja joissa vaatimuksia esitetään pitkän ajan kuluttua, ovat omiaan aiheuttamaan erilaisia ongelmia sekä riskin omaisuuden sekoittumisesta ja taloudellisen vahingon aiheutumisesta.

Ottaen huomioon, että jäämistöositusten kohdalla on tavallista lykätä ositustoimitusta lesken kuolemaan saakka, hovioikeus pitää perusteltuna, että vanhentumisaika alkaisi vasta lesken kuolemasta.

Soveltuminen omaisuuden erotteluun avopuolisoiden välillä

Vanhentumista koskevaa sääntelyä ei ehdoteta sovellettavaksi avopuolisoiden välillä tehtävään omaisuuden erotteluun. Hovioikeus viittaa edellä omaisuuden erottelusta osituksessa lausumaansa ja katsoo Ruotsin lainsäädännönkin valossa, että asian jatkoselvittely voisi kuitenkin olla vielä tarpeen ja sääntelyä puoltavia ja vastaan puhuvia seikkoja voisi olla syytä punnita myös avoliitto-omaisuuden erottelun osalta.

Vanhentumisajasta poikkeaminen

Osituksen toimittamatta jättäminen tai sen lykkääminen myöhemmäksi voivat perustua harkittuun syyhyn, jolloin 10 vuoden vanhentumisaika saattaa olla liian lyhyt. Tähän nähden ja perhevarallisuus oikeudessa vallitseva sopimusvapauden periaate huomioon ottaen hovioikeus katsoo, että arviomuistion ehdotus, jonka mukaan eroavat (ja ilmeisesti myös eronneet) puoliset voisivat keskinäisellä sopimuksella poiketa avio-oikeuden vanhentumisajasta, on perusteltu ja tarpeellinen. Hovioikeus pitää kannatettavana, että sopimus olisi tehtävä samoja muotomääräyksiä noudattaen kuin muutkin aviopuolisoiden välillä tehtävät sopimukset. Sopimus olisi tehtävä kirjallisesti ja se olisi päivättävä sekä allekirjoitettava ja sen tulisi olla kahden esteettömän henkilön oikeaksi todistama. Myös sopimusten rekisteröinnin edellytyksiä on tarpeen selvittää muun ohella kirjaamisviranomaisten toiminnan ja pesänjakajien työn helpottamisen näkökulmasta.

Ottaen huomioon, että osituspuolet voisivat ehdotetulla tavalla sopia 10 vuoden vanhentumisajasta toisin ja siten lykätä osituksen toimittamista myöhemmäksi, hovioikeus kannattaa arviomuistion ehdotusta siitä, että vanhentumisaikaa ei olisi mahdollista katkaista vapaamuotoisella vaatimuksella. Hovioikeuden arvion mukaan mahdollisuus katkaista ositusvaateen vanhentuminen vapaamuotoisesti saattaisi aiheuttaa uusia oikeudellisia tulkintaongelmia ja osapuolten välisiä epäselvyyksiä, joiden vähentämistä nyt valmisteltavalla lainsäädännöllä hovioikeuden käsityksen mukaan tavoitellaan. Mikäli vanhentumisaikaa ei olisi mahdollista katkaista vapaamuotoisesti, tarvetta ei olisi myöskään pohtia enemmälti sitä, tulisiko tällaisen katkaisutoimen tekemisellä olla oikeusvaikutuksia vaatimuksen esittäneen kuolinpesän osakkaan lisäksi muille pesän osakkaille. Myös sääntelyn yksinkertaisuus ja selkeys puoltanevat sitä, että säädettäisiin yhdestä (lopullisesta) 10 vuoden vanhentumisajasta, josta olisi mahdollisuus poiketa osituspuolten sopimuksin.

Muistion lähtökohta siitä, että osituksen lykkäämistä koskevien sopimusten osalta ei ehdoteta säädettäväksi lopullista vanhentumisaikaa, on niin ikään kannatettava. Hovioikeus katsoo, että puolisoilla tulisi olla todellinen mahdollisuus sopia vanhentumisajasta kulloiseenkin tilanteeseen nähden tarkoituksenmukaisella tavalla. Mikäli puoliset haluavat sopia vanhentumisajasta toisin,

oletettavaa myös on, että heillä on ositusintressi ja että ositus aikanaan toimitetaan. Lisäksi osapuolet ovat tällaisessa tilanteessa saattaneet jo ennalta ottaa huomioon osituksen viivästyemisestä mahdollisesti aiheutuvia ongelmia.

Muistiossa ei ehdoteta vastaavan poikkeusmahdollisuuden ulottamista jäämistöositukseen, jossa ositusperusteena on puolison kuolema. Valintaa perustellaan sillä, että kun kuolinpesän osakkaina olevien alaikäisten lasten asuminen kuolleiden vanhempien omistamassa asunnossa voidaan tarvittaessa järjestää siitä huolimatta, että lapset omistavat asunnon yhdessä määräosuuksin, ei ole erityistä syytä sille, miksi kuolinpesässä ei voitaisi toimittaa ositusta ja perinnönjakoa. Näin ollen poikkeusmahdollisuudellekaan ei olisi tarvetta.

Arviomuistion mukaan Verohallinnon rekisterissä on kuitenkin jatkuvasti noin 360.000 jakamatonta kuolinpesää. Omaisuuteen saattaa tällöin kuulua muistiossa todetusti esimerkiksi vaikeasti jaettava omaisuutta, kuten yhteiskäyttöön jääviä isoja rakennuksia, rantakiinteistöjä, tai sellaista omaisuutta, jonka hoitoon kaikilla pesän osakkailla ei ole osaamista, kuten yritysomaisuutta tai metsä- ja maatalouskiinteistöjä. Syitä jakamattomuudelle lienee useita, minkä vuoksi voi olla hankala kategorisesti todeta, ettei tarvetta poikkeusmahdollisuudelle jäämistöositustilanteissa ole. Tähän nähden ja perhevarallisuus oikeuden sopimusvapauden periaate sekä sääntelyn yhdenmukaisuus ja selkeys huomioon ottaen hovioikeus katsoo, että poikkeusmahdollisuuden tarpeellisuutta jäämistöosituksessa voisi olla aihetta vielä arvioida lainsäädännön jatkovalmistelussa.

Avio-oikeuden vanhentumisen vaikutukset

Hovioikeus katsoo, että avio-oikeuden vanhentumiselle asetettava vaatimistaakka on sopimusvapauden periaate huomioon ottaen perusteltu. Samasta syystä puolisoilla olisi myös oikeus maksaa tasinkoa avio-oikeuden vanhentumisesta huolimatta. Tähän nähden johdonmukaisena valintana on pidettävä sitä, että puolisoilla ei olisi velvollisuutta palauttaa tasinkoa tai maksaa korkoa, vaikka myöhemmin kävisi ilmi, että avio-oikeutta koskeva vaatimus olisi jo oikeudellisesti vanhentunut.

Arviomuistioon on kirjattu, ettei avio-oikeuden vanhentuminen estä puolisoa tekemästä tuomioistuimelle hakemusta pesänjakajan määräämiseksi omaisuuden erottelua tai yhdessä omistetun omaisuuden omistussuhteen purkamista varten. Hovioikeus pitää kirjausta sinänsä oikeana, mutta katsoo edellä lausuttuun viitaten, että ehdotus olisi syytä muotoilla siten, ettei avio-oikeuden vanhentuminen estä puolisoa hakemasta pesänjakajan määräystä omaisuuden ositusta tai erottelua varten. Vanhentumisväitteen ratkaiseminen kuuluu oikeuskäytännön ja myös arviomuistiossa esitetyn mukaisesti ensi vaiheessa pesänjakajalle eikä sitä lähtökohtaisesti tutkittaisi pesänjakajaa määrättäessä.

Kolmannen osapuolen oikeudet

Velkojen asema on nykyisin huomioitu perintökaareissa, ulosottokaareissa ja avioliittolaissa, jonka 104 §:ssä on viittaus takaisinsaannista konkurssipesään annettuun lakiin. Voimassa olevan lainsäädännön perusteella velkoja ei voi omilla toimillaan hakea esimerkiksi pesänjakajan määräämistä osituksen toimittamista varten avioerotilanteessa. Ottaen huomioon, että ositus voi jäädä ja jää toimittamatta nykyisinkin, avio-oikeuden vanhentuminen ei hovioikeuden käsityksen mukaan anna aihetta säätää asiasta toisin.

Voimaantulo ja siirtymäsäännökset

Uusi sääntely kohdistuu yksityishenkilöihin, jotka eivät aina halua tai ymmärrä turvautua oikeudelliseen apuun ositustilanteissa. Toisaalta oikeudellista neuvontaa saatetaan hankkia ositusperusteen syntyhetken aikoihin, minkä jälkeen huomiota ei välttämättä kiinnitetä myöhemmin voimaan tuleviin lainsäädäntömuutoksiin. Sääntelyn vaikutuspiiriin kuuluu arviomuistiossa todetulla tavalla myös iäkkäitä ja oikeudelliselta toimintakyvyltään heikentyneitä henkilöitä. Näihin seikkoihin nähden vaihtoehto, jonka mukaan ositusvaateen vanhentumista koskevaa sääntelyä sovellettaisiin vain sellaisiin ositusperusteisiin, jotka ovat syntyneet lain voimaantulon jälkeen, on perusteltu.

Toisaalta sääntely ei koskaan ulottuisi niihin toimittamatta jääneisiin osituksiin, joita koskevasta ositusperusteesta on annettu lainvoimainen tuomio tai joissa leski on kuollut ennen lain voimaantuloa. Ottaen huomioon, että ehdotettava 10 vuoden vanhentumisaika on varsin pitkä, hovioikeus katsoo, että yksityishenkilöillä on riittävän pitkä aika varautua lainsäädäntömuutoksiin ja saada niistä tieto. Tähän nähden hovioikeus pitää hyväksyttävänä ehdotettua vaihtoehtoa, jossa avio-oikeuden vanhentumisaika alkaa lain voimaantulopäivästä tapauksissa, joissa lainvoimainen avioeroa tai avioliiton kumoamista koskeva tuomio on annettu tai leski on kuollut ennen lain voimaantuloa.

Arviomuistiossa on todettu, ettei se seikka, että toinen tai molemmat aviopuolisoista on kuollut ennen määräajan alkamista tai päättymistä, muuta osituksen luonnetta jäämistöositukseksi tai pidennä osituksen toimittamiseksi käytettävissä olevaa määräaikaa. Hovioikeus katsoo, että puolison kuollessa ositus sinänsä muuttuu jäämistöositukseksi, mistä huolimatta ositusperuste (avioeron vireilletulo) pysyy kuitenkin samana. Tähän nähden arviomuistiossa esitetty kanta, jonka mukaan puolison jälkeen tulevilla perillisillä tai heidän edustajillaan olisi käytettävissä sama aika osituksen toimittamista varten kuin puolisollla itsellään olisi ollut, on perusteltu.

Lausunnon on valmistellut hovioikeudessa asessori Hanna Laasonen.

Hovioikeuden presidentti Asko Välimaa

